

مروری بر گاهشماری در ایران

پیام نوروزی بخش

گاهشماری در دوران اساطیری

- از آثار نوشتاری باستانی برمی آید که ایرانیان آغازین از تقویم ۳۶۰ روزه بر پایه تقویم بابلی استفاده می‌کردند که با اعتقادات و نام‌های پارسی هماهنگ شده بود و ماه‌ها بر اساس اشکال ماه به دو یا سه بخش تقسیم می‌شدند. ۱۲ ماه سال مطابق با جشن‌های گوناگون یا فصول زراعی-شبان‌نامگذاری شده بودند. هر ۶ سال یکبار ماه سیزدهمی هم برای نگاهداشت سال خورشیدی با گردش ماه‌های قمری به این تقویم اضافه می‌شد.
- همچنین به استناد نوشته‌های ابوریحان بیرونی، در نواحی شرقی ایران تقویمی خورشیدی شبیه به تقویم زرتشتی، با هر ماه سی روزه، با کیبسه یکماه در هر شش سال (جبران ۵ روز افزوده سال) و مضافاً کیبسه یکماه در هر ۱۲۰ سال (جبران شش ساعت کسر سال) مرسوم بوده‌است

گاهشماری هخامنشی

- داریوش بزرگ دو نفر ستاره‌شناس نامدار کلدانی به نام‌های نبوریمنو و کیدینوس را جهت اصلاح این تقویم به ایران دعوت کرد و ایشان با آشنایی به دانش نجوم یک سال خورشیدی را برابر با ۳۶۵ روز و ۶ ساعت و ۱۵ دقیقه و ۴۱ ثانیه معین نمودند. به احتمال قوی سال و ماه ایرانیان را با اصول سال و ماه بابلی تنظیم کردند. این تقویم که قدیمیترین نمونه زمان □سنجی در ایران است، تا زمانی که گاهشماری زرتشتی در ایران گسترش یافت، تقویم رسمی کشور بوده‌است. بر اساس متون گلی تخت جمشید احتمال داده می‌شود که آغاز سلطنت هر پادشاهی، مبدأ تاریخی هر دوره گاهشماری محسوب می‌شده‌است. آغاز سال با آغاز پاییز و برگزاری جشن میتراکانا که در پارسی نو به آن جشن مهرگان می‌گوییم بود. سال به چهار فصل سه‌ماهه تقسیم می‌شد و هر ماه ۳۰ روز بوده‌است.

گاهشمار یونانی

- سال یونانی‌ها شمسی و ماه‌هایشان قمری بود و حساب سال بر مبنای شمسی و حساب ماه بر مبنای قمری و مطابقت آن‌ها نسبت به هم محاسبه می‌شد.
- آغاز سال از اول تابستان بوده‌است یونانیان تقویم خود را به صورتی تنظیم می‌کردند که در اوایل تابستان ماه در آسمان حالت بدر را می‌گذرانید و با استفاده از روشنایی ماه جشن‌های انجام می‌گرفت ماه‌های قمری سال براساس اسامی قهرمانان و خدایان یونانی نام‌گذاری می‌شد.
- در این تقویم در داخل یک دوره ۱۹ ساله ۷ سال دارای ۱۳ ماه قمری و ۱۲ سال دارای ۱۲ ماه قمری حساب شده‌است او در فرمول خود از این ۲۳۵ ماه، ۱۱۰ ماه را به نام ماه‌های ناقص یا ۲۹ روزه و ۱۲۰ ماه آن را ماه‌های کامل با ۳۰ روزه حساب کرد در نتیجه این ۲۳۵ ماه برابر با ۶۹۴۰ روز است.

ورود نظام هفته

• یونانی‌ها احتمالاً هفته را از یهودیان آموختند و بعد مانند رومی‌ها اسامی اجرام مشهور را برای ایام هفته انتخاب کردند.

- شنبه: زحل
- یکشنبه: خورشید
- دوشنبه: ماه
- سه‌شنبه: مریخ
- چهارشنبه: عطارد
- پنجشنبه: مشتری
- جمعه: زهره

گاهشماری در دورانهای اشکانی و ساسانی

- گاهشماری زرتشتی که در دوره اشکانی نیز استفاده می شد در دوره ساسانی با حفظ خصوصیات دینی، تقویم رسمی، سیاسی، دینی و عمومی شاهنشاهی ایران شد. ر دوره ساسانی معمولاً هر شاهنشاه ساسانی یا مبنای تقویم را سال «به شاهي رسيدن خود» می‌نهاده یا مینا را بر مبنای گاهشماری دوره سلوکیان که با سال ۳۱۲ ق.م. آغاز می‌شده است می‌گذاشت.
- گاهشماری زرتشتی دقیق‌تر از موارد پیشین بود و برای جبران عقب‌افتادگی و مطابق نگاه داشتن گاهشماری به سال خورشیدی واقعی بکار می‌رفت؛ زیرا گاهشماری سیار هر چهار سال یک روز عقب می‌افتاد یعنی هر ۱۲۰ سال یک ماه پس موبدان هر ۱۲۰ سال یک ماه به سال می‌افزودند از این رو نوروز تقریباً دوباره با نوروز نجومی (لحظه اعتدال بهاری) تطبیق می‌یافت.

گاهشماری هجری قمری

- گاهشماری قمری در میان اعراب پیش از اسلام رواج داشت در ابتدا ماهی افزوده به نام نسی نیز وجود داشته که تقریباً هر سه سال بنحوی در گاهشماری قمری قرار می‌گرفته که ماه‌ها همواره در یک سال خورشیدی قرار گیرند. اما در سال ۱۰ هجری پس از آمدن آیه ۳۶ و ۳۷ سوره توبه مبنی بر اینکه تعداد ماه‌های سال نزد خداوند دوازده ماه می‌باشد، استفاده از این ماه منسوخ شد.
- مشهور است که مسلمانان صدر اسلام بنابر پیشنهاد علی بن ابی طالب و تصویب خلیفه وقت، هجرت سرنوشت ساز پیامبر اسلام از مکه به مدینه را مبدأ سال قمری قرار داده‌اند. بدین جهت، تاریخ قمری را تاریخ هجری قمری نامیده‌اند.
- در این گاهشماری هر سال ۱۲ ماه دارد که هر کدام با توجه به ماه هلالی ۲۹ روزه یا ۳۰ روزه هستند. ماه هلالی یک دور چرخش کره ماه بر مدار خود مابین فاصله زمانی مشاهده دو هلال ماه است. این گاهشماری با توجه به شیوه‌های مختلف تعیین اول ماه و تعداد روزهای ماه هر سال با عناوین گاهشماری هجری قمری هلالی، قراردادی و ام‌القری شناخته می‌شود.

گاهشماری جلالی

- گاهشماری جلالی در دورهٔ ملکشاه سلجوقی با فرمان خواجه نظام‌الملک توسط عده‌ای از ریاضی دانان ایرانی و در راس آنان حکیم عمر خیام تدوین شد.
- اعراب آن را به خاطر انتساب آن به پادشاه ضد خلیفه خود نمی‌پسندیدند. به همین دلیل نام جلال‌الدین ملک‌شاه را روی آن گذاشتند.
- مبدأ گاهشماری جلالی، سال جلوس ملکشاه بر تخت سلطنت و سرآغاز آن جمعه، اول فروردین سال نخستین جلالی (۴۵۸ هجری خورشیدی) بود.
- در این گاهشماری روز اول سال طوری تنظیم شده‌است که با اعتدال بهاری همگام شود و در پایان سال‌ها ۳۶۵ یا ۳۶۶ روز دارند. طول ماه‌های آن را مانند گاهشماری یزدگردی ۳۰ روزه با ۵ روز افزوده و به احتمالی ضعیفتر مانند تقویم برجی براساس توقف نسبی خورشید در برج‌ها بین ۲۹ تا ۳۲ روزه دانسته‌اند.

گاهشماری اویغوری

- این تقویم که تقویمی است شمسی قمری که به آن تقویم روستایی نیز گفته می‌شود. پس از برقراری حکومت مغولان در ایران کاربرد یافت. ترکان نام دوازده گونه از جانوران را گرفته و به عنوان نام برای دوازده سال برگزیده‌اند.
- یکی از خاقانان مغول اراده کرده که تاریخ یکی از نبردهای سال‌ها پیش از خود را بداند و در تاریخ وقوع آن اختلاف افتاد. از این رو خاقان در این کار با مردم مشورت کرده و در کنگره‌ای گفت: «ما سال‌ها را نیز مانند برج‌های دوازده‌گانه و شمار ماه‌ها، دوازده قرار دهیم و این چونان یادگاری در میان ما باقی بماند.»
- این ترتیب نام‌های حیوانی سال‌ها را ابونصر فراهی در نصاب الصببان چنین به نظم درآورده است.
موش و بقر و پلنگ و خرگوش شمار
زان چار چو بگذری نهنگ آید و مار
آنگاه به اسب و گوسفند است حساب
حمدونه و مرغ و سگ و خوک آخر کار

گاهشماری بروجی

- گاهشماری هجری خورشیدی را نخستین بار میرزا عبدالغفار نجمالدوله دبیر انجمن سلطنتی نجوم دارالفنون در سال ۱۲۲۶ با توجه به تقویم جلالی استخراج کرد و از آن تاریخ به بعد، نظام گاهشماری را در ایران رایج کرد که برای اولین بار اساس آن خورشیدی و مبدأ آن هجرت پیامبر اسلام از مکه به مدینه باشد. ماه‌های آن براساس اسامی عربی برج‌های دوازده‌گانه فلکی (حمل، ثور، جوزا... حوت) و طول آن‌ها بر مبنای توقف نسبی خورشید در بروج مذکور ۲۹ تا ۳۲ روزه بود. تقویمی که او نوشت، به تقویم هجری خورشیدی بُرجی معروف است.
- این تقویم هم اکنون در افغانستان رایج است.

گاهشماری رسمی ایران

- گاهشماری رسمی ایران، گاهشماری خورشیدی است که محاسبات، طول و سرآغازش بر اساس گاهشماری جلالی و مبدأ آن سال هجرت پیامبر اسلام می‌باشد. نام ماه‌های گاهشماری رسمی، بر اساس گاهشماری اوستایی نو انجام گرفته‌است.
- این گاهشماری در سال ۱۳۰۴ در مجلس شورای ملی به عنوان نظام گاهشماری سراسری و رسمی ایران تصویب شد.
- به موجب این گاهشماری طول و نام ماه‌های سال اصلاح شد. طول ماه‌ها که در هر سال متغیر بود و از ۲۹ تا ۳۲ روز تغییر می‌کرد به شش ماه ۳۱ روزه، پنج ماه ۳۰ روزه و یک ماه ۲۹ روزه (که در سال‌های کبیسه ۳۰ روز می‌شود) دقیق شد.

گاهشماری دیلمی

- گاهشماری دیلمی که در میان مردمان گیلان و غرب مازندران (بویژه در کوهستان) رایج بوده است، ریشه در گاهشماری یزدگردی دارد که محل نوروز در آن به دلیل عدم رعایت کبیسه گیری تغییر کرده است. مبدأ سال شماری گالشی، تاریخی است که مردم کوهستان‌ها با انتخاب و اجرای یک روز کبیسه به نام ویشک آغاز سال را در همان جایی که قرار داشت، ثابت نگاه داشتند.
- نام ماهها به ترتیب نوروز ما، کورچ ما، اریه ما، تیر ما، موردال ما، شریر ما، امیر ما، اول ما، سیا ما، دیا ما، ورفنه ما و اسفندار ما است.

